

SANAT VE PEDAGOJİ ARASINDA PERİ MASALI UYARLAMALARI*

Vanessa JOOSEN

Çev.: Reyhan Gökben SALUK**

Bu makale, peri masalı uyarlamalarını üstlenen yazarların feminist edebî eleştiriye ait fikirlerini kurgusal bir şekilde ele almaktadır. Aslında bu uyarlamalar, çocuk edebiyatının genelinde yer alan pedagojik ve estetik olgular arasındaki çatışmayı gösterir. Jane Yolen'in Uyuyan Çirkin'i vaka araştırması olarak seçilmiştir: buna rağmen Marcia Liberman'ın açıkça bireyin özgürlük hareketi düşüncesine sözcülük eden kitabındaki kurgusal metni "Bir Gün Prensime Gelecek"te iddia edilen aksine, Uyuyan Çirkin bir metnin hâkim unsurlarına karşı okumayı ve böylece metnin didaktik potansiyeline de karşı çıkmayı işaret etmektedir.

Giriş

Çocuk edebiyatının kaynakları ile onun geçmişteki ve günümüzdeki kullanımları dolayısıyla gençler için yazılan pek çok kitapta sanat ve eğitim arasında bir çatışma mevcuttur. Çocuklar için peri masalları ve onların uyarlamaları bu noktada bir istisna oluşturmaz. Uzun zamandır feministler, peri masalında didaktik gizil bir güç olduğunu öne sürmektedir. 1970'lerin birey özgürleşmesinde, sosyal kültürleştirme aracı olarak hikâyeler, çoğunlukla Marcia Lieberman'ın, 1972 yılında ifade ettiği bir mevzu olan "Bir Gün Prensime Gele-

cek" çalışmasındaki sorunun ana kaynağıydı. Grimm'in Kar Beyazı gibi bir peri masalını derlemeleri, çocukların sözüm ona "davranış ve kültür şablonlarına, değer sistemlerine ve eylemlere ya da koşullara dair öngöründe bulunmalarını" öğrenmelerini sağladı. (Lieberman, s. 187). Özellikle bireyin özgürlük hareketiyle ilgili olarak peri masalları cinsiyetle alakalı üstü açık ve kapalı dersler vermektedir:

Bu hikâyeler, cinsiyete bağlı rollerin, davranış ile psikolojinin ve sonuca varmanın veya kaderin cinsiyete göre tahmin etme yolunun [...] resmini sunar. Kızların ve peri masallarındaki kadınların davranışlarının yakından incelenmesi sadece kendi içlerinde bariz biçimde sırtımayan aynı zamanda da bir materyal olarak şüphesiz çocuk mefhumunun cinsel rolünün şekillenmesinde esas rol oynayan bazı örnekleri gözler önüne serer ve cinsel anlamda kendilerine yüklenen kısıtlamaları akla getirir. (Lieberman, s. 187).

Feminist eleştirmenler, peri masallarının hem üretimleri hem de yayınlanmaları yoluna onların gizil öğretici güçlerini göstermek amacıyla başvurular. Çocuklar için metinler üretmeye başlanmasıyla birlikte Göte Klingberg'in "didaktikleştirme" tanımı "bilgi ver-

* Vanessa Joosen; Fairy-tale Retellings between Art and Pedagogy Children's Literature in Education, Vol. 36, No. 2, June 2005, 129-139.

** Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, rgsaluk@gazi.edu.tr.

me ve/veya fikirleri ve tepkileri öğretme amacı” gütmektedir. (Weinreich, s. 53). Cinsiyet stereotiplerine dikkatleri çeken amaç sorunu ayrıca peri masalı araştırmalarının faydalı olduğunu ispat etti. 1970’lerden itibaren eleştirmenler, Grimm Kardeşlerin (veya daha ziyade kitabın sonraki baskılarında kardeşi Jacop’tan daha çok müdahil olan Wilhelm Grimm) ataerkil değerleri yerleştirmek maksadıyla toplamış olduğu halk hikâyelerini kasten adapte ettiği *Kinder und Hausmärchen*’in (Çocuklara ve Ev Halkına Masallar) müteakip baskılarını kendi düşüncelerini savunmak niyetiyle karşılaştırdılar. (Bk. Zipes, s. 159; Maria Tatar ve Ruth Bottigheimer’den araştırmanız). Genç okuyuculardaki bu cinsiyet eğilimi ve onun olası etkisi feministleri analiz etmeye, eleştirmeye ve batı kültürünün en popüler hikâyelerini yeniden ele almaya götürdü. (1)

Feminist Peri Masalları

1970 sonrası feministlerinin hikâyeleri kendi avantajlarına kullanmaya başlamalarıyla birlikte peri masallarının didaktik bir potansiyel içerdikleri kabul edildi. Onlar, geleneksel peri masallarının (Grimm, Perrault, Lang, Andersen ve Disney) sadece edebi eleştirilerinde değil aynı zamanda da ilk hallerindeki cinsiyet eğilimi anlayışına tepki gösterdiler. Bu, en azından iki yolla yapılmıştır: bazıları *Alison Lurie* veya *Ethel Johnston Phelps* gibi mevcut veya yeniden yapılmaya müsait kayıp peri masallarını gelenekdışılıkla, folklor anlatıları vasıtasıyla “cinsiyetle oluşan kısıtlamaları” kırmak amacıyla kadın kahramanın öne çıkarılmasını savunmuştur; diğerleri yeni peri masalları oluşturmakta veya en popüler peri ma-

sallarını bu sefer feminist bir dönüşümle yeniden anlatmaktadırlar. Bu yönelim 1980’lerde “Kendi Ayakları Üzerinde Duran Prenses” (Jeanny Deasy, 1982), “Ödün Vermeyen Prenses” (Martin Waddell & Patrick Benson, 1986) veya “Rapunzel’in İntikamı: Feministler İçin Peri Masalları” (1985) gibi başlıklarla daha da aşikâr oldu. Bireyin özgürlüğünü savunan feministler, Grimm’in veya Disney’in peri masallarının öğrettiği derslere karşı tepki göstermektedirler ama onlar genellikle masalların öğretici potansiyeline karşı değillerdir veya aslında bunu pek amaçlamazlar.

Bunun yerine, pek çok feminist kendi ideolojisini aktarabilmek için hikâyenin didaktik gücünden faydalandı. 1970’lerde ve 1980’lerde yayımlanan bazı uyarlamalar, o zaman peri masallarında teorik tartışmadan açık bir şekilde kaynaklanan tematik etkilenmeyi ispat eder. Eleştiriler ve uyarlamalar, Grimm anlatılarıyla bireyi özgürleştirme hareketinin diyalogunda birbirini etkiledi: kurgu ve teori benzer fikirleri dışa vurmaktaydı, her biri kendi türünün olanakları ve sınırları içindeydi. Uyarlamaların sanatsal ve eğitici-pedagojik ikazları arasındaki çatışma bu peri masallarının tartışılması için altları çizilmesi gereken faydalı dönüşümlerdi.

Çocuklar ve ergenler genellikle hedef dinleyici olmadıklarından edebi teoriden faydalanma hakkına sahip değillerdir. (2). Yine de, çocukların çoğu en az bir avuç dolusu peri masalı hakkında yeterince bilgi sahibidir. Bunları bir edebi uyarlamadan olmasa bile en azından Walt Disney’in filmlerinden sonra öğrendiler. Çocukların çoğunun bildiği bu anlatılara başvurarak peri masallarının

tekrar yaratılması onların ve ergenlerin iyi bilinen bu anlatılardan yola çıkarak yeni bir perspektif yakalamalarına zemin hazırlayabilir. Bu “alternatif” metinler genç okuyuculara geleneksel anlatıyla onun metinlerarası bağlantısının eleştirel varlığının yanlış olduğunu göstererek edebî teorinin ne olduğu hakkında bir ilk izlenim verebilir: peri masallarının uyarlamaları önceden bilmedikleri bu metinlerin basımının ve muhtemel yorumlarının orijinal hikâyeye bağlantısını kuran çocukları ve ergenleri hedefler. Bu deneyim, onları gelecekte benzer hikâyeleri okudukları zaman daha büyük bir farkındalığa ve algılamaya götürebilir.

Peri Masalları Uyarlamalarındaki Eleştirel Unsurlar: Marcia Lieberman ve Jane Yolen

Somut bir örnekle bu noktayı açıklamak gerekirse: Ben Jane Yollen’in Uyuyan Çirkin (1981) adlı uyarlamasını seçtim, bu peri masalı adaptasyonu -başlığın akla getirdiği gibi- “Uyuyan Güzel”e dayanmaktadır. Marcia Lieberman’ın kendi makalesinde “Bir Gün Prensime Gelecek” diye vurguladığı ve sonra bu özel peri masalının algılanabilir olması için yeni uyarlamasındaki öğretici ve sanatsal öğeler arasındaki çatışmayı tartışmaya açtığı ve Jane Yolen’in kendi peri masalı uyarlamasını benzer bir eleştiriyle nasıl anlamlandırdığını göstermekle başlayacağım. Uyuyan Çirkin şimdi yirmi yılı, Lieberman’ın makalesi ise otuz yılı aşmıştır. Feminist peri masalı teorisi çeşitli açılardan Semiyotik, Marksizm, Yapıbozum teorisi ve Eşcinsellik Araştırmaları gibi alanlar ekseninde uzun zamandır geliştirilmektedir. Bütün eleştirmen ve yazarlar

Lieberman’ın temsilcisi olduğu toplumsal gerçekçilik yaklaşımından başka peri masallarıyla uğraşmanın değişik yollarının, örneğin onların fanteziler şeklinde yorumlayarak var olduğunu göstermektedirler. (3) Feminizmin bireyi özgürleştirmesine örnek bir metin olarak (4) “Bir Gün Prensime Gelecek” günümüz peri masalını oldukça etkileyen bir eleştiri tarzını örneklemektedir. Üstelik bireyi özgürleştirme hareketinden çıkan fikirlerle beslenen uyarlamalar -Robert Munch’un Kesekağıdı Prens (1980), Babette Cole’nin Kül Prens (1988) ve Ukala Dümbeği Prens (1986) veya Jane Yolen’in Uyuyan Çirkin örneğinde olduğu gibi bu eserler- hâlâ yeniden basılmakta ve bugün dersliklerde kullanılmaktadır.

Jane Yolen’in Uyuyan Çirkin’i Uyuyan Güzel anlatısına ve “Üç Dilek” ve Perrault’un “Kurbağalar ve Elmaslar” gibi başka hikâyelerle açıkça metinler arası bağlantılar içeren bir peri masalıdır. Entrika, üç kadın karakter Prens Miserele, çirkin Jane ve sihirli güçleri olan yaşlı bir kadın arasında dönmektedir. Miserele atım kaybetmiştir ve onu eve geri getirmek istemektedir. Yola çıktığında, yaşlı kadın ve çirkin Jane ile karşılaşır. Peri olan yaşlı kadın çirkin Jane’i güzelleştirir ve ona üç dilek hakkı verir. Jane, Miserele’nin onur kırıcı davranışlarıyla sebep olduğu zararları gidermek için bunlardan ikisini kullanır. Peri çok üzgün olduğu için herkesin uykuya dalmasını diler. Yıllar sonra bir prens geldiğinde, bu üç kadın arasından hangisini öpeceğine karar vermek için bir seçim yapmak zorunda kalır.

Marcia Lieberman’ın makalesi peri masallarının popüler versiyonlarına

önde gelen eleştirilerindedir. Makalesinin başlığı, onun bu eleştirisinin özellikle Walt Disney'i hedef aldığını göstermektedir; yazıda sürekli değindiği film “Bir Gün Prensime Gelecek” Disney'in ağzından düşürmediği “Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler” adlı şarkıya yapılan bir göndermedir.

Liebermann'ın ilk tepkisi birkaç kızın olduğu bir ailede veya akraba olmayan kızların bulunduğu bir anlatıda ödül ya da önce ceza sonra ödül için her zaman en güzelin seçilmiş ve imlenmiş olduğu sözde güzellik yarışması sorunlanırdı. (s.187). Jane Yolen, Liebermann tarafından belirlenen bu modeli kesinlikle reddetmektedir. Uyuyan Çirkin'de, prens en güzel kıızı kasıtlı olarak reddeder: “Prens Miserella'ya bakar (...) Kaşları çatık olmasına karşın hoş görünmektedir. Ama Jojo bu sevimli prensesi biliyordu. Onun bu kız gibi üç kuzeni vardı. Dışı güzel, içi çirkin.” (Yolen, Uyuyan, s. 58-59). Miserella, güzellik yarışmasını kazanabilmesine karşın ödülü alamazdı. Prens Jojo eş olarak, çirkin Jane'i seçer ve Miserella'yı uyur halde terk eder. Bu, geleneksel peri masalı ve bu doğrultudaki Marcia ile Lieberman eleştirisini ıslah edici görünmektedir. Liebermann ve Yolen arasında yaptığım karşılaştırmamın sonunda bu çıkarıma tekrar değineceğim.

İkincisi, Lieberman peri masalı kadınlarının özelliklerinin tipik seçkinler topluluğu olmalarını eleştirmektedir: “Çocukların beklentilerini etkileme koşuluyla iyi huy ve uysallık güzellikle, kötü huy çirkinlikle muntazaman ilişkilendirilir (Lieberman, s. 188). Lieberman ve diğer pek çok feministin yaptığı gibi çocukları ahlâken ve sosyolojik ola-

rak eğitmeye yardımcı biri peri masallarını öğretici unsur olarak algıladığında, hikâyeler önyargıları ve yanlış beklentileri yaratabilir:

Eğer bir çocuk kendini güzel olan ile özdeşleştirirse, bu tarz anlatılardaki vahşi, hilekâr ve ahlâksız olan çirkin kızlardan şüphelenmeyi öğrenebilir; eğer çirkin olan ile özdeşleştirirse, güzel kızlardan şüphelenmeyi ve onları kıskanmayı öğrenebilir. Güzellik bahsedilen bir şey olduğu için kazanılmaz. Çapraz-modelin ise, yani çirkin ama iyi huylu kızlar modelinin, herhangi bir örneği yoktur. (Lieberman,189).

Bu son cümlede Lieberman geleneksel peri masallarındaki bir boşluğa işaret etmektedir. Bu tamamen Jane Yolen'ın doldurmaya çalışacağı, güzellik ile iyi kalplilik arasında bulunan çapraz-model boşluğudur. (8) Yolen'ın Uyuyan Çirkin'inde güzel/iyi ve çirkin/kötü zıtlığı açık bir şekilde altüst edilir: Prens Miserella dışardan güzel bir prensesi [...] Ama içine bakıldığında -ki içini görmek çok zordu-, yeryüzünün en cimri, en kötü ve en değersiz prensesiydi (Yolen, Uyuyan, s. 7-8). Bu yüzden, dış güzellik artık iç güzellik ile bağlantılı değildir. Miserella, çirkin ama iyi kalpli olan Jane ile zıtlık içindedir:

Aynı krallıkta ormanın ortasında, çirkin Jane adında öksüz ve fakir bir kız yaşarmış. Evet, kesinlikle öyleymiş. Saçları kısa ve karman çormanmış. Burnu uzun ve kalkıkmış. Gerçi yüzü ve burnu birbirinin tam tersi olsa bile, harika bir güzelliğe sahip olma şansı yokmuş. Ancak, hayvanları severmiş ve garip, yaşlı kadınlara hep iyi davranırmış (Yolen, Uyuyan, s.10).

Dış ve iç güzelliğin yeni bir konste-

lasyonu oluşturuldu. Bu konstelasyon, okuru rahatsız ediyor ve peri masallarındaki iç ve dış özelliklerin kalitesi arasındaki geleneksel yapıyı sorgulamaya davet ediyor.

Lieberman'ın üçüncü eleştirisi, güzel olmanın en mükemmel sonucu olan evlilik ile ilgilidir ve tipik bir şekilde bu eleştiri evlilik ve refahı birleştirir: “İyi, yoksul ve güzel kızlar daima zengin ve yakışıklı prensleri kazanırlar, asla sadece yakışıklı, iyi ama fakir adamları değil (Lieberman, s.189). Jane Yolen bir kez daha, Marcia Lieberman'ın işaret ettiği boşluğu doldurur. Oysa geleneksel peri masalı kadınları güzellikleri değerlendirilirken, potansiyel koca adayları güçleri ve zenginliklerine bakılarak değerlendirilirler. Yolen'in uyarlaması net anlamıyla bunu iki kez doğrular: Uyuyan Çirkin'deki aşk kesinlikle statüye ve paraya bağlı değildir. Prens Jojo “en genç erkek evladın en genç oğluydu ve bu yüzden bahsedebileceği herhangi bir altın ya da mücevher ya da varlık yoktu” (s.46). Lieberman, o “yakışıklı, iyi ama yoksul” adamı geleneksel masalda bulamadı. Bu Jane'di, yaşanacak yeri bulan Jojo değil. Bu da peri masalının -ki normalde peri masallarında prens prensesi kendi kalesine getirir eğer o bunu yapamazsa bu gelinin ya da damadın babası tarafından sağlanır- sonunda alışılmış cinsiyet yollarının tersine dönüşüdür. Bu tersine dönüşler boyunca Yolen'in masalı geleneksel peri masalının didaktik öğretisinin önüne geçiyor. Lieberman bu dönüşüme şöyle karşı çıkar: “Kızlar güzellikleri için seçtiklerinden bir çocuğun güzelliğinin refah getirdiği, seçilmiş olmanın zengin olmak anlamına geldiği sonucuna ulaşması çok kolaydır” (Lieberman 189-190).

Dahası, Uyuyan Çirkin yeni bir boşluk daha içeriyor. Lieberman muhtemelen kabul ederdi bu boşluğu: bu masal evlilik ile bitmiyor. Jojo ve Jane birlikte bir aile kurarlar ve “hep mutlu” yaşarlar (s.60), ancak tipik bir masal düğününe herhangi bir vurgu yapılmıyor.

Sanat ya da Pedagoji Olarak Uyuyan Çirkin

Marcia Lieberman'ın “Bir Gün Prensime Gelecek” ve Jane Yolen'in Uyuyan Çirkin'i, masal uyarlamalarının genç okurlara feminist masal eleştirisi ve ideolojisini iletmek için kullanıldığını ve kullanılabileceğini gösteriyor. Uyarlamaların temeli olan orijinal masal ile kurulan metinler arası ilişki, bu durumda orijinal masal tabii ki Uyuyan Güzel, çocukları bu masalın daha önceden okudukları versiyonu ve diğer masaları feminist bir bakış açısıyla yeniden düşünmeleri konusunda teşvik etmektedir. Yukarıdaki tartışmadan hareketle, Yolen'in masalının sadece feminist ideolojinin bir sözcüsü olarak işlev gördüğü sonucuna varılabilir. Onun masalının didaktik mahiyeti, anlatıcının hikâyedeki karakter ve olaylar hakkındaki açık yorumları ve okurun sempatisini yönlendiren önerileriyle imlenmiş gibi görünüyor. Örneğin karakterlerin adları, doğalarının yanlışlanamaz bir göstergesidir: Miserella ve hikâyedeki diğer üç güzel prensesin adları (Jojo'nun sinir bozucu kuzenleri Prunela, Bratina ve Nastina) çok küçük çocuklarda bile hemen olumsuz çağrışımlar uyandırır. (9).

Ama yine de, Uyuyan Çirkin'deki belli başlı bazı öğeler bu didaktik niyeti belirsizleştiriyor ve etkisizleştiriyor. Öncelikle, Yolen'in kitabı ve diğer masal uyarlamaları sadece çocuklara feminist

ideolojiyi öğretmiyor. Bunlar ayrıca, çocukların ve yetişkinlerin kendi başlarına yaptıkları okumalarda eleştirel olmaları gerektiğini öğretiyor. Burada çocukların alternatif uyarlamaları okuduktan sonra geleneksel peri masallarına nasıl tepki verdikleri üzerine yapılan bir araştırmadan söz ediyorum, Janet Evans'ın ya da Lawrence R.Sipe'in yaptığı araştırmalar gibi:

Metinlerarası bağlantılar konusunda [...], çocuklar hikâyeyi yorumlamak için bu bağlantıları sadece çok sayıda analitik yol içinde kullanmıyorlar, ayrıca yaratıcı ve estetik yolları da kullanıyorlar; hikâyeye girmek ve daha sonra ondan bahsetmek, onu oynamak, canlandırmak ve hikâyeleri yaratıcı bir şekilde daha karmaşık gergin anlatılar oluşturmak için birbirine eklemek gibi. (Sipe, "Gösterişli", s. 86).

Sipe, altıncı sınıflara hem geleneksel hem de dönüşen masalları okuttuğu deneyinden sonra, şu sonuca ulaştı: "Bizim hikâyeleri yeni ve orijinal halleriyle okuma ve tartışma seanslarımız ayrıca ayrı ayrı okuduklarında gözden kaçırılmış olabilecek edebî anlayışları da ortaya çıkardı". ("Dönüşümler", s. 21). Dönüşen masalları okuyan çocuklar, uyarlamaların metinler arası bağlamında ilintili olduğu hikâye öğelerini sorgulamaya başladılar. Örneğin, Raymond Briggs'in Jim ve Beanstalk'ı "geleneksel hikâyedeki dev soyan Jack'e yönelik bir yansıma uyandırdı" ve Fiona French'in *New York'ta Kar Beyazı* adlı masalı bir öğrencinin şu noktaya değinmesine sebep oldu: "Eski anlatıdaki Kar Beyazı oldukça sağır ve dilsiz olmalıydı. Neredeyse öldürüleceği ilk seferden sonra neden daha dikkatli olmadı?" (Sipe, "Dönüşümler", s. 20).

Uyuyan Çirkin'de de, metinler arası bağlantı iki yönlü çalışıyor: bir tarafta çocuğun Uyuyan Güzel masalı bilgisi muhtemelen onun Yolen'in metnini anlama sürecini etkileyecektir; öbür taraftan, Uyuyan Çirkin çocuğu geleneksel masal ve bu anlatıyı ve genel olarak popüler peri masalı alanında daha önceden yaptığı okumaları (temaşaları) düşünmeye davet eder. Paradoksikal bir biçimde, Yolen'in örneğindeki gibi uyarlamalar okurları çocuk edebiyatındaki ideolojik ve didaktik gönderimler bağlamında eleştirel olmayı öğrenmeye sevk eder ve eğer bunda başarılı olurlarsa, onların çocukları anlatıcı otoriteyi sorgulamaya ve metne karşıt okumaya yönelik bilinçlenirler.

Eğer okurlar bu eleştirel yaklaşımı Yolen'in kendi metnine uygularlarsa (dahası, eğer Uyuyan Güzel'in diğer alternatif versiyonları ile ya da diğer peri masallarıyla arasındaki metinler arası diyalogu genişletirlerse) birçok belirsizlik ve tutarsızlık göze çarpar. Ashında, Yolen'in anlatısındaki tipik masal karakterlerinin ne denli esaslı bir uyarlama olduğunu ve edebi türün kurallarına ne denli eleştirel olmayan bir şekilde uyduğu sorgulanabilir. Geleneksel masalardaki ve Yolen'in masalındaki güzelliği değerlendirdiğimizde bu belirsizlik ortaya çıkıyor. Uyuyan Çirkin'de, güzellik ve karakterler hâlâ birbiriyle ilintilidir. İnsanlar görünüşleri ile özdeşleştiriliyor. İyilik ile bezenmiş geleneksel güzellik kurumu, çirkinlik ile bezenen kötü karakter ile ters yüz edilebilir, ancak dış ve iç özellikler arasındaki bağlantı değiştirilemez. Prens tarafından gerekçelendirilen dıştan güzel ama içten çirkin olan "bu tür prenses" in altı çizilir.

Ancak kadınları güzelliklerine göre değerlendiren sadece prens değil, anlatıcı da anlatı boyunca istikrarlı bir şekilde Prenses Miserella'nın güzel görüntüsüne vurgu yapar. "Atım sürdü, sürdü, sürdü, hep güzel görünüyordu, saçları karma-karışıkken bile" (Yolen, uyuyan, s. 13); "Yani, karanlık ormanda kaybolan bir prenses vardı. Bu da onun daha da güzel olmasını sağlamıştı" (s.16); ve "kaşları çatıkken bile çok güzeldi" (s.58). Anlatıcı, Miserella'nın dış görüntüsüne sürekli değinerek, bir taraftan daha geleneksel olan peri masalı ile bu tabloyla açık bir zıtlık oluşturuyor. Ancak öbür taraftan, Miserella'nın güzelliği hakkında durmadan yapılan yorumlar dış özelliklerin karakter (ve kişi) tanımından daha az önemli olmadıklarının sinyalini veriyor.

Yolen'in prensinin çirkin bir kıza güzel bir kıza tercih etmesi, Kar Beyazı ve Uyuyan Güzel gibi kızların güzelliklerine göre seçtikleri geleneksel peri masallarının doğrulayıcısı gibi görünüyor. Öncelikle, Yolen'in bu değerlendirmesi yine de iç özelliklerden çok dış özellikler üzerine kurulmuştur: Prens, çirkin Jane'e aşkı ilan ettiğinde henüz onunla doğru düzgün bir konuşma dahi yapmamıştı, onu seçmesinin tek sebebi "vahşi çiçek kokusu"dur (s.60). Eleştirel okurlar, bunun başka bir sebebi olacağını sezeceklerdir: Eğer Prens Miserella'yı ve yaşlı periyi dışlarsa, başka hiç kimse kalmayacak. Şu konuşma bunu anlatıyor: "Seni seviyorum" dedi Prens. 'Adın ne?' (Yolen, Uyuyan, s.60). Bu prens, aşkının nesnesini Uyuyan Güzel'deki prensten, Kar Beyazı'ndaki prensten, Sirella'daki prensten çok daha iyi bilmiyor. (10).

Peki, okur çirkin Jane hakkında ne

biliyor? O da, pek bir şey bilmiyor. Hatta okurun onun hakkında sahip olduğu birçok bilgi, bu karaktere karşı duyduğu sempatiyi saklamak için herhangi bir şey yapmayan anlatıcı tarafından sağlanan verilerdir. Çirkin Jane'in güzel olmadığını ama hayvanlara ve yaşlı kadınlara çok cana yakın olduğunu biliyoruz (s.10) -ilk özellik Miserella (henüz atını tekmelemiş olan) ile arasındaki zıtlığın altını çiziyor, ikincisi ise yaşlı peri ile karşılaşıldığında daha belirgin bir hâl alıyor. Jane ve Miserella'yı karşılaştırdığımızda, Miserella'nın kendisinin ilgi odağı olduğu on iki sayfa boyunca anlatıldığını, Jane'in ise bunun yarısı kadar sayfada bile öne çıkmadığını görürüz. Çirkin Jane hiç durmaksızın iyi ve cana yakın olabilir; ayrıca ağırbaşlı, biraz naif ve hafiften sıkıcı da olabilir. Walt Disney'in Kar Beyazı ve Uyuyan Güzel'i bile Jane'den daha fazla ruh sahibidir. Diane Stanley tarafından görselleştirilen Uyuyan Çirkin edisyonunda, on yedi fotoğraftan on dördünde Jane'in özellikleri onu aynı yüz ifadesi ile gösteriyor: cana yakın, ama lâl bir gülüş. Görüntüsü sadece, perinin onun her şeyin donmasına yönelik dileğini gerçekleştirdiği o katolik sahnede değişiyor.

Buna karşılık, Miserella daha çok yönlü ve dinamik bir karakterdir. Oturiter olmayan okurlar, Miserella yaşlı perinin (biraz bilgiçlik taslayan) dersine karşı çıktığında kesinlikle ona sempati duyacaklardır.

[P]renses dedi ki, "[...] bu bir dileği boşa harcamanın aptalca bir yolu." "

Peri sinirlendi.

"Onunla düzgün bir şekilde tanıştırmadan sakın ha sakın birine aptal deme," dedi Peri, "veya aileden bir bireyi."

“*Aptal, aptal, aptal,*” dedi *Miserella*. *Kendine ne yapması gerektiğinin söylenmesinden nefret ediyordu.*

Peri, esasını tutarak “Tekrar aptal dersin” diye uyardı, “ağzından kurbagalar çıkartacağım.”

“*Aptal*” diye bağırdı *Miserella*. (*Yolen, Uyuyan, s. 34-36*).

Miserella ve Jane’i iki çeşit çocuk olarak yorumlarsak -ve muhtemelen, periyi bir anne ya da yetişkin bir öğretmen olarak- Jane iyi ve uysal bir çocuk, oysa Miserella inatçı ve kendi bakış açısına sahip bir çocuktur. Anlatıcı okurun sempatisini bariz bir şekilde Jane’e yöneltmeye çalışsa da Miserella kesinlikle çok daha ilginç bir karakterdir.

Yolen’in kendi seçimlerinin tamamen Jane ile ilgili olup olmadığı sorgulanabilir, çünkü anlatıcınıninkiler öyle görünüyor. Uyuyan Çirkin ortaya çıkmadan birkaç yıl önce Eğitimde Çocuk Edebiyatı adlı eserde yayınladığı Amerika’nın Sindrellası adlı yazısında Yolen, Sindirella’nın Amerikan popüler kültüründe alımlanışını eleştirmiştir.

Dayanıklı, yardımsever, yaratıcı! İşte bu orijinal masalın Sindrellası’ydı ama on dokuzuncu yüzyıldaki toplu pazarındaki değil. Bugünün toplu pazar kitapları daha kötü [...] Sonsuza Kadar Mutlu olmak uğruna, toplu pazar kitapları iyi, etkilenebilir, affediciler bir küçük kız yaratırlar ve onu Sindirella terliklerinin içine koydular. Ancak, Sindirella masallarının çoğunda kahramanın kalbinde affedicilik yoktur. Merhamet yoktur. Sadece adalet vardır (Yolen, “Sindirella”, 25).

Yolen’in burada tarif ettiği bu popüler kültür Sindirellası fazlasıyla çirkin Jane’i andırıyor. O da aşırı derecede alçak gönüllü ve bağışlayıcı: İki ya da üç

dilek hakkını hiç tanımadığı şımarık bir prenses için harcıyor ki o prenses Jane’i hor görmekte ve onu kendine hizmetçi yapmak istemektedir. Yolen’in Disney’deki serzenişlerinden birkaçı çirkin Jane’e de uygulanabilir: “Walt Disney’in Amerikan versiyonunda hem film hem de kitap formatında, Sindirella küçük hayvanlarla “sevimsizlik” kalitesini paylaşıyor, böylece masalın niyetini değiştiriyor ve kahramanın doğuştan sahip olduğu kurnazlık, yaratıcılık ve stres altında dahi koruyabildiği o zarafet haklarını inkâr ediyor (Yolen, “Sindirella”, 23). Çirkin Jane de bu animasyon şirketinde Disney’in Sindirella’sı ve Kar Beyazı gibi tipik bir şekilde betimleniyor ve resimleniyor. Okuyucular dikkatle ve zekice araştırırsa bu tipik özellikler Jane’den ziyade Miserella’da gözlemlenmektedir.

Sonuç

Jane Yolen’in *Uyuyan Çirkin*’i, binç açıcı olarak nitelendirilebilecek, masalların feminist bir bakış açısıyla uyarlanmasının eğitim faktörü ile onların estetik yönleri arasındaki gerilimi örnekliyor: bu “alternatif” adaptasyonlar, metinler hakkındaki eleştirel yorumlardan daha fazlasını sağlıyorlar, onlardan birçoğu ayrıca kendi kurallarınca edebi metinlerdir. Açık bir şekilde edebi teorilerin uğraştığı meselelere hitap eden uyarlamalar çoğunlukla didaktik, programlanmış olan edebiyatı ve diğer uyarlamaları eleştiren fikirleri daha karmaşık bir estetik yapının içinde birleştiriyorlar. Uyuyan Çirkin’deki ironi, abartı, espri ve belirsizlik unsurları okura programlanmış feminist-didaktik metin okumasına yönelik bir yol çiziyor. Bu kitap çoklu okumaları mümkün kılıyor ve bu bağlamda okuru tartışma-

lara, yeniden okumalara davet ediyor. Yolen'in hikâyesi, bir metne karşı nasıl bir okuma yapılacağını öğreterek aynı zamanda onun feminist didaktik mesajını etkisizleştiriyor. Bu paradoks herhangi bir şekilde bir karmaşaya sebep olabilir, ancak birçok kişi bu hikâyede üzerine düşünmek ve tartışmak için fazlasıyla malzeme bulabilir.

NOTLAR

1. Feminist peri masalının ayrıntılı tarihi eleştirisi için, bk. Donald Haase'nin "Feminist Peri Masalı Bilimi: Eleştirel Bir İnceleme ve Bibliyografya" (2000).
2. Torben Weinreich'in terminolojisi bu metinlerin içeriğinin resmi niteliğinin bir çocuğu veya hatta genç erişkin bir dinleyiciyi hedeflemek için adapte edilmemiştir.
3. Shuli Barzilai'nin Kar Beyazının Lacan-okuması Donald Haase'nin Peri Masaları ve Feminizmde topladığı makaleler gibi Lieberman 'ın yaklaşımına ilişkin bir mukayese sağlar (2004).
4. O, aslında ayrıca Jack Zipes'in "Prensle Bahse Girilmez"inde önemli ölçüde ortaya çıkmaktadır.
5. Kesekağıdı Prenses 1999 yılında tekrar basıldı. (Skolastik tarafından).
6. Kül Prens 2004 yılında tekrar basıldı (Puffin tarafından), Ukala Dümbeleşti Prenses 2000 yılında.
7. Uyuyan Çirkin 1995 yılında bir daha basılmıştı (Houghton Mifflin School tarafından), 1997'de (Putnam Yayın Grubu/PaperStar tarafından), ve 1999'da (Sagebrush tarafından).
8. Dreamworks'un Shrek filmlerinde doldurulduğu eksikliği, ayrıca geleneksel peri masalarıyla metinler arası bağlantıları kendi çıkarı için kullanan iki filmi not edin. (Bu durumda esasen Disney'in).
9. Bu bağlamda, onun hikâyesi Cruella de Ville gibi doğru benzerliklerle ilgili isimlerin bulunduğu Walt Disney'in filmlerinden çok farklı değildir.
10. Prensin seçiminde başka bir belirsizlik vardır. Çirkin Jane uyandığında presten kendisine âşık olmasını ister. (s. 56). Prensin, kendi hür iradesiyle onu seçip seçmediği veya büyü ile onun seçeneğinde etkili olup olmadığı bu yüzden karışıktır. Gerçekte o ikinciyi düşündüğü izlenimini veren eylemiyle önce cadıyı ve Jane'i öper.

KAYNAKLAR

- Barzilai, Shuli, "Reading 'Snow White': The mother's story", *Signs*, 1990, 15(3), 515-534.
- Evans, Janet, "What's in the Picture: Responding to Illustrations in Picture Books." London: Paul Chapman, 1998.
- Haase, Donald, "Feminist fairy-tale scholarship: A critical survey and bibliography", *Movels & Tales*, 2000, 14(1), 15-63.
- Haase Donald, (ed.) "Fairy Tales and Feminism: New Approaches." Detroit: Wayne State University Press, 2004.
- Lieberman, Marcia K., "Some Day My Prince Will Come: Female Acculturation through the Fairy Tale," in: Don't bet on the Prince: Contemporary Feminist Fairy Tales in North America and England, Jack Zipes, ed. pp. 185-200. New York: Routledge, 1989 (first published in 1972).
- Sipe, Lawrence R., "Using transformations of traditional stories: Making the reading-writing connection", *The Reading Teacher*, 1993, 47(1), 18-26.
- Sipe, Lawrence R., "Those two gingerbread boys could be brothers": How Children Use Intertextual Connections During Storybook Readalouds", *Children's Literature in Education*, 2000, 31(2), 73-90.
- Weinreich, Torben, "Children's Literature: Art or Pedagogy? Transl. Don Bartlett." Frederiksberg: Roskilde University Press, 2000.
- Yolen, Jane, "America's Cinderella", *Children's Literature in Education*, 1977, 8(1), 21-29.
- Jane, Yolen, *Sleeping Ugly*. Ill. Diane Stanley. New York: PaperStar, 1997 (first published in 1981).
- Zipes, Jack, *The Brothers Grimm*. Second edition, New York: Palgrave Macmillan, 2002.